

Η μικροφυσική της ανάγνωσης Σύντομος λόγος περί βιβλιοθηκών.

Υπάρχουν χειρότερα πράγματα από το κάψιμο των βιβλίων, όπως το να μην τα διαβάζεις.

Ray Bradbury

Τρίτη 25 Φεβρουαρίου 2015. “Αντικατάσταση των σπασμένων μαρμάρων στο κτίριο – κόσμημα του Ηρακλείου, τη Βικελαία Βιβλιοθήκη”. Με τέτοιους βαρυσήμαντους, πηχιαίους τίτλους υποδέχτηκε η κοινωνία της πόλης την αποκατάσταση των ζημιών στο κτίριο της Βικελαίας Βιβλιοθήκης “από τους θερμόαιμους και βάνδαλους διαδηλωτές της πορείας της 6^{ης} Δεκέμβρη”. Και ξεφύσηξε ανακουφισμένη...

Για τους αντιδραστικούς, που ούτως ή αλλιώς, θα λαιδορούσαν και την ίδια την πορεία, ανεξαρτήτως συμμετοχής, αιτημάτων ή ειρηνικής κατάληξης, η παραπάνω αντίδραση ήταν αναμενόμενη. Το άρθρο όμως γράφεται κυρίως για αυτούς που ενοχλήθηκαν μόνο (και κακώς γιατί υπήρχαν πολλοί περισσότεροι λόγοι για κριτική στα γεγονότα) από την επίθεση στη Βικελαία ως συμβολισμό. Όμως πριν βιαστούμε να εκχωρήσουμε στη Νέα Βικελαία Βιβλιοθήκη το χαρακτηρισμό του ναού της γνώσης και της μάθησης, ίσως θα έπρεπε να αναλογιστούμε τι είναι αυτό που στην πραγματικότητα συμβολίζει ή μάλλον πρόκειται να συμβολίσει (διότι αν και δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί η κατασκευή της, ο προσανατολισμός της δομής και των στόχων της είναι σαφής).

Φάρος και οδηγός των βιβλιοθηκών στην Ελλάδα σήμερα είναι η Βιβλιοθήκη της Βέροιας του “μεγάλου οραματιστή” Γιάννη Τροχόπουλου, με τη στήριξη του δικτύου “Future Library”, μιας αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρίας του “Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος” για τη δικτύωση των δημόσιων και δημοτικών βιβλιοθηκών της χώρας. Με άλλα λόγια: όταν η βιβλιοθήκη έπαψε να είναι αυτό που πάντα ήταν και μετατράπηκε σε ένα θεματικό πάρκο με επίκεντρο την ψυχαγωγία και τις νέες τεχνολογίες. Σύμφωνα με το παραπάνω “όραμα” και τις βασικές στοχεύσεις των εμπνευστών του, η Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Βέροιας σήμερα (οσονούπω και η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου) δίνει το βάρος στη γνωστική εμπειρία, μακριά από τη στείρα εκπαιδευτική διαδικασία, προωθεί τη νέα επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, λειτουργεί σαν αντίδοτο στην πλήξη των μικρών παιδιών και των ηλικιωμένων, αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες καθώς ενθαρρύνει την πρόσβαση σε μετανάστες ή άλλες ομάδες αποκλεισμένων προερχόμενων από τα κατώτερα στρώματα, αφουγκράζεται τις ανάγκες και τους ρυθμούς της σύγχρονης κοινωνίας και της αγοράς εργασίας και δίνει έμφαση στη διάδραση λειτουργώντας σαν παράθυρο στον κόσμο όπου όλοι συνδεόμαστε αμοιβαία και επικοινωνούμε. Κι όλα αυτά σε ένα κτίριο υψηλών προδιαγραφών, που συνδυάζει τις ψηφιακές υποδομές και τη νέα τεχνολογία με ενυδρεία, αναπαυτικές καρέκλες, ντιζαϊνάτα έπιπλα, άπειρες οθόνες και λίγα (αναγκαστικά) βιβλία. Μ’ αυτό τον τρόπο εγκαταλείπουμε οριστικά την εικόνα του “σκοτεινού, υποφωτισμένου χώρου ανάγνωσης για λίγους”, ενώ η “edutainment” (→education:εκπαίδευση+entertainment:ψυχαγωγία), αυτή η οξύμωρη πρόσμειξη εκπαιδευτικής και ψυχαγωγικής εμπειρίας, κάνει την εκπαίδευση μια ελκυστικότερη και αποτελεσματικότερη διαδικασία. Αυτή η “βιβλιοθήκη – πολυεργαλείο”, όπως με καμάρι αποκαλείται, λειτουργεί σαν πρότυπος δημόσιος οργανισμός (π.χ. με ανθρώπινο δυναμικό άριστα καταρτισμένο σε θέματα νέων τεχνολογιών), προμηνύοντας τις μελλοντικές αλλαγές στο δημόσιο τομέα.

Κι αν όλα τα παραπάνω φαντάζουν ιδανικά και απολύτως επιθυμητά στο μυαλό του κάθε (νεο)φιλελεύθερου (και όχι μόνο) που σέβεται τον εαυτό του, ευτυχώς υπάρχει και ο αντίλογος. Καταρχήν αναγνωρίζουμε το στείο εκπαιδευτικό χαρακτήρα της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσα στα σχολεία για τον απλούστατο λόγο ότι η μάθηση δεν μπορεί επ’ ουδενί να ταυτίζεται με αυτή. Η μάθηση είναι ευρύτερη διαδικασία και διαχέεται σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης ζωής. Δεν παύει όμως η κατάκτηση της γνώσης να είναι μια επίπονη και συστηματική προσπάθεια, να απαιτεί σταθερό συναισθηματικό έδαφος και προσωπικό μόχθο, όπως επισημαίνει κι ο Neil Postman (“Διασκέδαση μέχρι θανάτου”, εκδόσεις Κατάρτι). Ο λόγος που σήμερα συνδέθηκε τόσο άρρηκτα με την ψυχαγωγία ήταν γιατί η μάθηση γίνεται έτσι εύκολη και εύπεπτη, οι απαιτήσεις

(και συνεπώς οι δεσμεύσεις) μετριάζονται, κινούμαστε στο εφήμερο και στο θραυσματικό όπως άλλωστε επιτάσσει και η εποχή.

Οι βιβλιοθήκες θα μπορούσαν κατά περίπτωση να λειτουργήσουν σαν “αντίδοτα στην πλήξη” της ζωής, όχι όμως μέσα από την αναπαραγωγή του υπάρχοντος (από την οθόνη του σπιτιού στην οθόνη της βιβλιοθήκης), αλλά γιατί θα μας έδιναν τη δυνατότητα να γνωρίσουμε τη σκέψη των συγγραφέων και το χρόνο να αναστοχαστούμε πάνω σε αυτή. Κι έπειτα ξαναγεννημένοι, στο όνομα των καινούριων προοπτικών που ανοίχτηκαν μπροστά μας, θα επιστρέψαμε στην πραγματικότητα για να την αλλάξουμε από τα θεμέλια. Κάπως έτσι θα επιτελούταν η προσωρινή (και μακροπρόθεσμα οριστική) απόδραση από τη φρίκη του παρόντος και όχι με μια βιβλιοθήκη που δεν κάνει άλλο από το να προετοιμάζει ανθρώπους (κατάρτιση, εξοικείωση με την τεχνολογία, ενθάρρυνση καινοτομίας) για να τους μπάσει ακόμα πιο βαθιά μες στο δυσοίωνα παρόν. Όταν ο Κικέρωνας έλεγε ότι σκοπός της διδασκαλίας είναι να απελευθερώσει το μαθητή από το υπάρχον κι όχι να τον συμφιλιώσει με αυτό, σίγουρα δεν μπορούσε να φανταστεί πως κάποτε ακόμα και η μάθηση μέσω βιβλιοθηκών θα γινόταν ο πιο ασφαλής δρόμος προς την επίτευξη του απόλυτου κομφορμισμού.

Όσο δε για τις κοινότυπες ρητορείες περί κοινωνικής ισότητας με το να δίνεται χώρος σε ασθενέστερους πληθυσμούς να μετέχουν στα δρώμενα εντός της βιβλιοθήκης, δεν υπάρχει κάτι να σχολιαστεί. Ούτως ή άλλως ποτέ η πρόσβαση στις βιβλιοθήκες δεν γινόταν με κριτήρια εισοδηματικά ή χρώματος του δέρματος, οπότε το να παρουσιάζεται με τέτοιο στόμφο το αυτονόητο και το επί χρόνια ισχύον ως υπέρτατη κατάκτηση της σύγχρονης βιβλιοθήκης, ακούγεται τουλάχιστον αστείο. Τέλος η έμφαση στην κατάρτιση του εργαζόμενου προσωπικού (επαναλαμβάνεται σε όλα τα σχετικά άρθρα και τις συνεντεύξεις των εμπλεκομένων) αποκαλύπτει για άλλη μια φορά τον υποβιβασμό της σημερινής βιβλιοθήκης σε μια κανονική επιχείρηση που λειτουργεί με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια κέρδους και μέγιστης απόδοσης. Κι αν άλλοτε η απαίτηση (ασχέτως αν εκπληρούταν στην πράξη ή όχι) ήταν η γνώση των υπαλλήλων σε θέματα βιβλίων, συγγραφέων και εκδόσεων, όταν το βάρος πλέον μετατοπίζεται στις υπηρεσίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, προαπαιτούμενο της πρόσληψης σε τέτοιους φορείς είναι σχεδόν αποκλειστικά η γνώση πληροφοριακών συστημάτων και δικτύων. Περίτρανη απόδειξη για αυτό είναι η απονομή του “Βραβείου Πρόσβαση στη Μάθηση 2010” του Ιδρύματος Melinda & Bill Gates στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Βέροιας, για την “καινοτόμα χρήση της τεχνολογίας και την ανάπτυξη δημιουργικού και ισχυρού περιβάλλοντος για την κοινότητα” εντός αυτής, ύψους 1 εκατομμυρίου δολαρίων.

Μπορεί να μην ξέρουμε ακόμα πως θα σχεδιαστεί η λειτουργία της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης, μπορούμε πάντως να το υποθέσουμε με μικρή πιθανότητα λάθους. Εξάλλου ο “οραματιστής” της Βέροιας Γιάννης Τροχόπουλος, ως διευθύνων πλέον σύμβουλος του οργανισμού “Κέντρο Πολιτισμού Σταύρος Νιάρχος”, κλήθηκε και εργάζεται πια στην Αθήνα για την αποπεράτωση του “Κέντρου”, του “μεγαλύτερου κατασκευαστικού και πολιτισμικού έργου της χώρας” στον παλιό Ιππόδρομο (Φαληρικό Δέλτα), όπου πρόκειται να μεταφερθεί σύντομα η Λυρική Σκηνή και η Εθνική Βιβλιοθήκη. Συνεπώς ο δρόμος άνοιξε για το ριζικό μετασχηματισμό των βιβλιοθηκών και είναι μάλλον απίθανο να αφήσει ανεπηρέαστη τη Δημοτική Βιβλιοθήκη μιας από της πιο “έξυπνες” πόλεις της Ευρώπης και γενικότερα (το 2014 το Ηράκλειο κατέλαβε την 21^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη των “έξυπνων πόλεων”). Πριν λοιπόν βιαστούμε να χαιρετίσουμε με ενθουσιασμό την αποκατάσταση των μαρμάρων της Βικελαίας στο όνομα ενός αφηρημένου συμβολισμού, θα ήταν σκόπιμο να υπάρξει μια δεύτερη σκέψη. Όχι αναφορικά με την αποκατάσταση (από τη στιγμή που καταστράφηκαν έπρεπε επισκευαστούν, και για αυτό δεν χωράει συζήτηση), αλλά αναφορικά με την ποιότητα του συμβολισμού.

Γιατί το αίτημα για μια βιβλιοθήκη με τις παραδοσιακές υπηρεσίες (δανεισμός/αναγνωστήριο) δεν είναι ούτε αναχρονιστικό, ούτε μας κάνει γραφικούς νοσταλγούς που εθελουφλούμε στις εξελίξεις της ζωής. Είναι το αίτημα της αληθινής ανάγνωσης ως ουσιαστικού βιώματος, έξω από την ψυχρή διαμεσολάβηση της οθόνης (e-books), έξω από τη σκόρπια, ασύνδετη κι ενίοτε αποπροσανατολιστική πληροφορία (internet) κι έξω από τη γενικευμένη ασημαντότητα των προσομοιώσεων (ψηφιακές εφαρμογές). Μπορεί να ζητάμε “βιβλιοθήκες – αποθήκες βιβλίων”,

όπως χλευάζονται τα τελευταία χρόνια όσες ακόμα δεν ενέδωσαν στην ψηφιακή λαίλαπα και μετά βίας διατηρούν το χαρακτήρα τους, πάντως ζητάμε ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ. Κι αν θέλουμε να αλλάξουμε σ' αυτές χίλια πράγματα, ωστόσο δεν θα επιτρέπαμε ποτέ να μετατραπούν σε αυτά τα εκτρωματικά υβρίδια που διατείνονται ότι παράγουν πολιτισμό και διαχέουν τη γνώση ισότιμα. Αφού δεν βλέπω τρόπο να απαλλασσόμαστε άμεσα από αυτά, ας μείνουν, αρκεί να αποποιηθούν το χαρακτηρισμό τους ως βιβλιοθηκών ή τουλάχιστον να πάψουμε εμείς να τις αναγνωρίζουμε ως τέτοιες.

Οι πληγωμένοι αναγνώστες που είδαν στην καταστροφή των μαρμάρων της Βικελαίας να βεβηλώνεται το σύμβολό τους, επικρότησαν τελικά άθελά τους ένα όραμα που για ορισμένους βρισκόταν σε πλήρη ασυμφωνία με το φαντασιακό τους. Διότι αν πράγματι η ανάγνωση βρίσκει τη συμβολική της έκφραση σε ένα περιβάλλον που κυριαρχείται από ψυχρές οθόνες και στοχεύει στην “edutainment”, είμαστε έτοιμοι να υποδεχτούμε τη μελλοντική δυστοπία των βιβλιοθηκών, που όχι μόνο αλλάζουν ερήμην μας, αλλά μας κάνουν και υπερασπιστές της μετάλλαξής τους. Όμως αντί να περιμένουμε να γεμίσουν οι βιβλιοθήκες με άπειρους ανθρώπους που δεν ανέπτυξαν ποτέ ουσιαστική σχέση με την ανάγνωση, θα έπρεπε να κινηθούμε προς την αντίστροφη πορεία: από την οικειοποίηση του διαβάσματος στη διαμόρφωση ενός χώρου που να το φιλοξενεί. Θέλουμε όλο και περισσότεροι άνθρωποι να αποκτήσουν μάτια εξοικειωμένα με το ημίφως και ψυχές πρόθυμες να υποβληθούν στο άχθος ενός απαιτητικού αναγνώσματος. Πριν η ανάγνωση εξοστρακιστεί τελείως από τη σύγχρονη βιβλιοθήκη ως περιττή και ντεμοντέ κι η τελευταία εκπέσει σε ένα τυπικό internet cafe, καλό θα ήταν να επαναπροσδιορίσουμε αξίες και συμβολισμούς. Γιατί αν ο παράδεισος μοιάζει με βιβλιοθήκη (όπως τον φανταζόταν πάντα ο Luis Borges), η κόλαση πρέπει να μοιάζει εκπληκτικά με τη νέα “βιβλιοθήκη”...

Μίσκιν